

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА

ДМИТРЮК ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 77.041:316.72](=1:477.74)(091)

**ІСТОРИКО-АНТРОПОЛОГІЧНА ВАРІАТИВНІСТЬ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОТОГРАФІЇ У КУЛЬТУРАХ ОДЕЩИНИ**

Спеціальність 07.00.05 – етнологія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Львів – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі археології та етнології України факультету історії та філософії Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Науковий керівник:

доктор історичних наук, доцент
Прігарін Олександр Анатолійович
Одеський національний
університет ім. І. І. Мечникова
кафедра археології та етнології України
факультету історії та філософії.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор,
Сілецький Роман Броніславович
Львівський національний
університет ім. Івана Франка
завідувач кафедри етнології;

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
Балагутрак Микола Петрович
Інститут народознавства
Національної академії наук України
старший науковий співробітник
відділу етнології сучасності.

Захист відбудеться 24 грудня 2019 р. о 16:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.222.01 в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Інституту народознавства НАН України за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

Автореферат розіслано 22 листопада 2019 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук

В. М. Конопка

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Одною з помітних тенденцій останнього часу є «візуалізація» майже усіх галузей життєдіяльності. Аксіологічно це сприймається по-різному, але важко заперечувати факти прояву «цифрової революції» у наші часи. В Україні, як і в усьому світі, перехід до візуалізації спостерігаємо в розширенні діапазону, зміні функцій, спрощенні виготовлення та демонстрування традиційного фотообrazу. Попри повну модерність цих процесів, відзначають їхні історико-культурні передумови, і серед них – виникнення та розвиток фотографії від мистецтва до ремесла, а з часом – до повсякденної практики. Отже, посилюється громадський «попит» на досвід існування фотографії як елементу людської культури, що віддзеркалює багаторівневу реальність.

Саме у цьому контексті соціокультурна антропологія та суміжні дисципліни демонструють вдалі приклади різнопланових студій розгляду цього феномену. Але новітні стратегії світової гуманітаристики вимагають розвитку старих і запровадженню нових гносеологічних прийомів науки у цьому напрямку. Також дискусійними й малодослідженими залишаються питання класифікації, методології та методики вивчення аматорських світлин.

Поява й розповсюдження відео та цифрових технологій відчутно зменшили використання аналогової фотографії та вплинули на способи зберігання знімків та на ставлення до їх достовірності. Ці зміни роблять дослідження практик фотографування як елементу культури вкрай актуальними. Процеси модернізації та крос-культурні контакти на території краю позначилися й на функціонуванні фотозображень у культурі. Зміни у соціально-економічній і матеріально-технічній сферах життєдіяльності вплинули на приватні практики створення фотографій. У руслі вищезазначеного дослідження практик фотографування як елементу культури є вкрай актуальними, важливою є робота по виявленню, збереженню та обробці фотографій із сімейних альбомів жителів регіону, які не були введені у науковий обіг. Останні дозволяють виявити особливості історичного минулого, традиційної самотності та специфічні риси етнічних спільнот Одещини.

Не менш важливим аспектом актуальності є сплеск регіональної уваги до Одещини як своєрідного історично-етнографічного регіону з полікультурним населенням у зв'язку з загостренням питання збереження етнокультурної спадщини. Сімейні фотоархіви це своєрідний культурний доробок, який активно трансформується. Цінність вивчення фотоспадщини Одещини зростає також у зв'язку з перспективами, що відкриваються для вивчення етнічної варіативності та міжкультурної комунікації.

Усвідомлюючи ці тенденції в актуальності наукового розв'язання функціонування фотографії у різних групах населення Одещини, пропонується застосувати традиційні етнологічні підходи заради визначення соціальних практик та культурних феноменів. Що цілком укладається у методологію історико-антропологічної уваги до людини як об'єкту та суб'єкту фотопрактик.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в рамках науково-дослідних тем кафедри археології та етнології Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова «Прояви етнічності у крос-культурних взаєминах населення Одещини» (номер держреєстрації 0115U000721) та «Полікультурність населення Одещини в історико-антропологічній ретроспективі» (номер держреєстрації 0119U103075).

Мета дослідження – комплексне відтворення загальних характеристик історико-антропологічного феномену фотографії з моменту появи до сьогодення, а також виявлення його етнорегіональних особливостей у конкретній варіативності різних культур Одещини. Досягнення вищевказаної мети зумовлене певними дослідницькими завданнями:

- проаналізувати історіографічні здобутки, дискусійні поля, продуктивні вектори в історії вивчення проблеми фотографії як культурного явища, охарактеризувати сучасний стан наукового студіювання;

- простежити методологічні обрії розвитку академічного дискурсу про місце та роль фотографії у культурі, виявити гносеологічний потенціал, а також конкретизувати його у конкретній методиці польового збору та науковій інтерпретації фактичного матеріалу;

- виявити коло емпіричних свідчень, провести їхню типологізацію та систематизацію, визначити евристичний та версифікаційний потенціал різних видів даних візуального кола;

- відтворити та описати історико-культурну динаміку розвитку фотографічних практик на Одещині з середини ХІХ до початку ХХ ст.;

- продемонструвати та структурувати різноманіття відображення культурних сюжетів на прикладі фотоматеріалу з приватних зібрань мешканців Одеської області;

- виявити етнокультурну виразність фотографічних практик у середовищі поліетнічного населення Одещини, вказати на загальні та специфічні риси;

- дослідити та порівняти функції використання фотозображень з моменту її появи на Одещині й дотепер.

Об'єкт дослідження становлять фотографічні практики як специфічний різновид людської діяльності від початку їхнього формування, а також еволюція цього історико-культурного явища у стадіальних та синхронних вимірах. **Предметом дослідження** стали професійні та аматорські фотографії із приватних зібрань населення Одещини у джерелознавчому контексті висвітлення їхнього функціонування у полікультурному середовищі регіону.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з кінця ХІХ до початку ХХІ ст. Вибір окреслених часових параметрів пов'язаний із двома подіями: початком масового поширення фотографії та заміною аналогової (друкованої) фотографії – цифровою. Така хронологія відповідає виявленню та створенню корпусам джерел.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Одеської області України в її сучасних адміністративних межах. Обрано простір, що входить до складу трьох історично-етнографічних районів: Південно-Східне Поділля, Буго-Дністровське степове межиріччя та Буджак (два останніх тотожні західній частині Південної України). Ці місцевості у Російській імперії майже відповідали Балтському повіту Подільської губернії, західним повітам (Одеський, Тираспольський та Ананьївський) Херсонської губернії, південним повітам (Аккерманський та Ізмаїльський) Бессарабської губернії. Просторова репрезентація розширюється шляхом залучення фотоджерел з інших областей України: Миколаївської, Херсонської, Київської та Вінницької.

Методи дослідження визначаються комплексом завдань та відповідають структурі історично-антропологічного дослідження. Базовий емпіричний матеріал збирався у межах класичного етнографічного методу. Під час експедиційних досліджень та активного спостереження було застосовано прийоми: *опитування* – тематичні та біографічні інтерв'ю за допомогою розробленого автором запитальника; глибинні напівформалізовані інтерв'ю з розгляданням фотоматеріалу; *фіксація* сімейних фотокарток. Вони дозволили створити репрезентативний корпус джерел, під час інтерпретації якого використовувалася низка методологічних прийомів. По справжньому інноваційними, стали спільний перегляд сімейних фотоальбомів під час етнографічних експедиційних виїздів у місця локального проживання та вироблення методики опрацювання цього джерела. Вона включає два блоки: перший – дослідження особливостей створення та практик фотографування, другий – фіксацію, наявної в середовищі культури фотоспадщини і переклад (декодування) елементів зображення спочатку у вербальну форму, а тоді й у друковану.

Застосування порівняльно-історичного аналізу дозволило провести конкретні реконструкції виникнення, поширення та побутування фотопрактик. Вони велися шляхом синхронних та діахронних компаративних перспектив, характеризуючи різні змісти варіативності. Запропонувати та обґрунтувати хронологічну класифікацію вдалося завдяки типологічному інструментарію. Продуктивним виявився структурно-функціональний аналіз, засоби якого сприяли продуктивному розгляду фотографічних значень та знаків, встановленню комунікативних, соціалізаційних, ритуальних та інших функцій фотокарток. Усі дослідницькі прийоми укладаються до контексту сучасної соціокультурної антропології.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що *уперше*:

- в українській етнологічній науці здійснено комплексне дослідження виникнення та функціонування феномену фотографії як виразного компоненту народного побуту населення Одещини з позицій історико-антропологічного підходу;

- до наукового обігу залучено оригінальний комплекс джерел (візуальні і польові матеріали, веб-ресурси, масово-формулярні матеріали), які дозволили

суттєво розширити джерельну базу історично-етнологічних досліджень Півдня України;

- розроблено методику збору та обробки фотоматеріалу;
- продемонстровано фактичну варіативність фотопрактик у крос-культурній перспективі та локально-регіональному контекстах серед різних груп населення Одещини протягом другої половини XIX – початку XXI ст.

уточнено та систематизовано:

- упорядковано вітчизняні та зарубіжні історіографічні здобутки із цієї проблематики, узагальнено науково-методологічний апарат дослідження;

- уточнено змістовне значення окремих понять: «фотографія», «фотографічна практика», «аматорська фотографія», «сімейний фотоальбом», «фотограф», «вернакулярна фотографія»;

- способи фіксації джерельної бази: розроблена тематична етнографічна програма, паспорт фотоальбому;

- уточнено інформацію про сучасні фотопрактики, окреслено їх роль в системі соціального обміну, у створенні та підтримці соціальних мереж, конструюванні соціальної ідентичності;

набули подальшого розвитку:

- методи соціокультурної антропології у вивченні варіативності культур шляхом залучення візуальних різновидів даних;

- ідеї реконструкцій історичного досвіду розвитку фотографій, та конкретизація цих процесів в одному із регіонів України;

- розширено ґносеологічні кордони, уявлення про евристичний потенціал фотокарток аматорського походження, їхнього значення для відтворення історичних та культурологічних реалій.

Особистий внесок здобувачки. Усі результати, що наведені в підсумовуючих частинах дисертації, отримані самостійно. У працях опублікованих у співавторстві з О. А. Прігаріним авторці належить більше 60 %.

Практичне значення одержаних результатів. Фактичний матеріал і теоретичні коментарі дисертаційної роботи, а також методики емпіричного дослідження, серед яких авторський інструментарій польової роботи, можуть бути використані в підготовці комплексних історично-етнологічних праць. Отримані результати стануть корисними для суміжних галузей знань, які розглядають проблематику сучасних соціальних явищ та їхніх трансформацій, а також можуть бути застосовані для підготовки загальних і спеціальних курсів з обрядовості, соціалізації та навчальних посібників з етнології, соціокультурної антропології чи історії повсякдення, а також у підготовці узагальнюючого дослідження з історії української фотографії.

Апробація результатів дослідження відбувалася на всеукраїнських наукових конференціях і науково-практичних форумах: на меморіальній науковій конференції пам'яті лауреата держпремії України, академіка РАПН, професора В. Н. Станка (2012 р., Одеса), XIII конференції «Българите в Северното

Причорноморіє» (2012 р., Болград), науково-дослідному семінарі «Міська культура: практики і тексти» в рамках щорічних Днів науки в НаУКМА (2013 р., Київ), на міжнародній науковій конференції до 20-річчя кафедри культурології НаУКМА «Культурні трансформації в синхронії та діахронії: теорія і практика» (2012 р., Київ), на всеукраїнській науковій конференції «Історія Степової України XVII – XX ст.» (2014 р., Запоріжжя), 69-й науковій конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ ім. І. І. Мечникова (2014 р., Одеса), всеукраїнському науково-теоретичному семінарі «Історія радянської повсякденності: на перехресті джерел» (2015 р., Вінниця), методологічному семінарі відділу соціальної антропології Інституту народознавства НАН України «Потенціал візуальної антропології: аматорські фотографії в антропологічній перспективі» (2015 р., Львів), науковій конференції «Ромські студії в Одесі» (2017 р., Одеса), міжнародному науково-практичному семінарі «Ромські студії в Україні і ЄС. Досвід і перспективи» (2018 р., Київ), науковій конференції, присвяченій 25-річчю кафедри археології та етнології України Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова (2018 р., Одеса).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження опубліковані у 13 публікаціях, з яких 7 – в українських і зарубіжних наукових, фахових виданнях.

Структура роботи підпорядкована досягненню поставленої мети та виконанню дослідницьких завдань і складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел та літератури (434 позиції). Загальний обсяг тексту дисертації становить 391 сторінку, із них основного тексту 168 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У «**Вступі**» мотивовано вибір теми, обґрунтовано її актуальність, висвітлено ступінь розробки проблеми, показано зв'язок з науковими темами, визначено мету, завдання, предмет та об'єкт дослідження, окреслено хронологічні й територіальні межі роботи. Вказано наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про апробацію результатів та структуру дослідження.

Розділ 1. «Історіографія проблеми, джерельна база та методи дослідження» складається з трьох підрозділів, в яких проаналізовано стан вивчення теми, теоретико-методологічні основи, методи дослідження та охарактеризована джерельна база.

У підрозділі **1.1. «Аналіз історіографічного досвіду»** розглянуто ступінь висвітлення теми у публікаціях українських та зарубіжних дослідників. Історіографічний доробок узагальнено за хронологічним принципом. Особлива увага надавалась роботам, які розглядають фотографію як етнографічне джерело або як особливий спосіб фіксації та самопрезентації культури.

Паралельно з переходами від мистецтва до ремісництва, а з 1950-х рр. – до масової культури, відбувалося усвідомлення фотопрактик як елементу людської життєдіяльності. Перші сто років після винаходу фотографії – *початковий етап накопичення знань*. Цей час характеризується спробами осмислення можливостей майбутнього використання фотографії як нового інструменту для пізнання реальності, пошуками її місця в науці та мистецтві. Спочатку вчені використовували її як доказ та спосіб копіювання реальності або з ілюстративною метою. М. С. Державін з 1902 р. застосовував фотоапарат під час експедиційних подорожей для фіксації культури та побуту болгар Північного Причорномор'я. На ретельній фотофіксації культур наголошували відомі етнографи: Ф. Боас, К. Леві-Стросс, Б. Малиновський, Р. Фірт, Е. Еванс-Прітчард. Накопичення польового матеріалу призвело до перших спроб узагальнення та систематизації. Праця Г. Бейтсон і М. Мід «Балійський характер» вплинула на створення нової дисципліни – візуальної антропології, особливо в частині методології фіксації видимої сфери способу життя культури.

З другої половини ХХ ст. починається *етап інтенсивного вивчення*, пов'язаний з т. зв. «візуальним поворотом». На зламі 1960 – 1970-х рр. зростає академічна увага до фотографічних матеріалів, що зберігаються у сімейних альбомах, колекціях приватних збирачів, в архівах та музеях. У рамках постструктуралізму та семіотики фотографію як знакову систему і мову вивчали Р. Барт, соціальну практику – П. Бурдьє, спосіб комунікації – В. Флюссер. Р. Барт, С. Зонтаг розглядали питання про значення фотокарток у культурному середовищі та власне процедуру фотографування, звертаючись при цьому до особистого досвіду і переживань. Функціонально саме вони емансипували проблематику цього модерного комплексу культури, розкривши його історико-антропологічний потенціал. Вчені пропагували зосередитися на значенні та знаках усіх акторів фотозйомки.

Сучасний етап наукових розробок з даної тематики (кінець ХХ – початок ХХІ ст.), характеризується різновекторністю досліджень. Вчені продовжують розглядати фотографію, з огляду на різні аспекти її побутування, як у рамках усталених підходів, так і в мультикультурному (комплексному). Новаторською тенденцією стало звертання до неї як до нового пласту джерел з історії повсякдення: Д. Берджер, Р. Арнхейм, О. Гавришина, С. Сикора. Праця антрополога Р. Чалфена, присвячена американській любительській фотографічній культурі. Місце фотографії у системі комунікацій, як засіб впливу на свідомість людей досліджувалось В. Флюссером, А. Секулой. Сучасні представники антропологічного підходу В. Л. Круткін та І. А. Разумова розглядають фотографії із приватних альбомів як частину сімейного фольклору. Спеціальний семіотичний підхід продемонструвала О. Бойцова, яка присвятила свою працю аматорській фотографії у Росії кінця ХХ – початку ХХІ ст. Авторка розглядає її як своєрідну «мову», що використовується для передачі візуальних повідомлень. Одночасно,

поновлюється зацікавлення етнографічними сюжетами. О. Б. Толмачовій вдалося створити цілісну типологію етнографічних та інших типів фотоджерел.

Наявні серйозні наукові та краєзнавчі розробки щодо становлення та розвитку фотомайстерень України та Одеського регіону. Однак вони всі мають «технологічний» уклін у фактографічний бік. Наприклад, окремі розвідки Г. Казакевича стосуються питань розвитку української фотографії. О. А. Прігарін, досліджуючи регіональні та етнічні особливості фотографічних практик, розглядає фотографію як джерело для вивчення старообрядництва, як культурну практику та інструмент етнографа-антрополога. Л. Г. Касян досліджує фотоальбоми у двох площинах: як спосіб збереження і презентації інформації та як архівні документи. Л. В. Малес зазначає, що фотографія має великий евристичний потенціал у соціологічному дискурсі.

У сучасній українській історіографії актуальним є створення комплексних наукових досліджень, присвячених специфічним особливостям розвитку української фотографії в окремих регіонах.

У підрозділі **1.2. «Характеристика джерельної бази дослідження: питання типології та евристичного потенціалу»** розглядаються емпіричні основи роботи. Зокрема, запропонована класифікаційна варіативність джерельних матеріалів, розкрита їх евристична цінність, залежно від видової належності та продемонстрована специфіка їх різноманіття. За засобом отримання вони поділяються на виявлені (у фондах архівів, музеїв та під час експедиційних досліджень) та створені (корпус даних етнографічного та усно-історичного типів). За формою збереження: друковані та цифрові, за введенням до наукового обігу: архівні, польові, опубліковані.

Особливо важливими виступили експедиційні джерела: колекції цифрових копій фотоальбомів, окремі знімки, наративні спогади про процеси фотографування та їхнього побутування. Загалом, самостійно або у складі комплексних історико-етнографічних експедицій ОНУ ім. І. І. Мечникова, протягом 2012 – 2019 рр. було проведено понад 150 загальних, 53 сфокусованих інтерв'ю та 68 напівформалізованих інтерв'ю у 51 населеному пункті Одеської області, враховуючи Одесу та міста обласного значення: Балту, Біляївку, Подільськ, Чорноморськ та Ізмаїл. З метою зіставлення регіонально-локальних рис із загальноукраїнською специфікою, інтерв'ювання частково здійснювали й у населених пунктах інших областей України. У Державному архіві Одеської області було виявлено дані щодо функціонування фотозакладів і діяльності фотографів в Одесі у другій половині XIX ст. У краєзнавчих музеях Балти, Кодими, Подільська та Ізмаїлу – масивні корпуси фотографій з сімейних архівів мешканців цих районів. Важливою частиною джерельної бази стали публікації в одеських періодичних виданнях XIX та XX ст. та краєзнавчі праці, серед яких фотоальбоми О. Візірова, А. Дроздовського. Значну роль відіграли джерела віртуально-мережевого походження. Свідчення з різних спеціалізованих веб-

сторінок та відповідних соціальних мереж використовувалися для встановлення окремих аспектів функціонування фотографії у різних середовищах.

Загалом, вдалося акумулювати дані широкого корпусу джерел, які дозволили узагальнити процеси побутування фотографій у межах Одеської області протягом кінця XIX – початку XXI ст. серед різних груп населення, дослідити локальні відмінності етнографічних груп, структури та практики повсякдення, особливості матеріальної та духовної культури, соціокультурні норми. Отримані емпіричні свідчення, разом із оригінальним інструментарієм їхньої обробки (діалогові стратегії критики візуальних даних) дозволили по новому дослідити дискусійне питання ролі фотографії у сучасних культурах.

Підрозділ **1.3. «Методи дослідження»** розкриває дослідницький інструментарій та авторські погляди. Перш за все, фотографія розглядалась як прийом дослідницьких стратегій в межах польового методу – тип джерел, які збирає та створює вчений. Під час опису культурних практик застосовувалися принципи структурно-функціонального аналізу. Для упорядкування зібраного фактичного матеріалу, побудові на його основі реальних й конкретних моделей традиційно-побутової культури за схожістю та однаковістю ознак та рис, використовувались такі процедури типологічного аналізу, як класифікація, типологізація і періодизація.

Розділ 2. «Історико-культурна динаміка розвитку традицій фотографування на Одещині (середина XIX – початок XX ст.)» розглянуті трансформаційні процеси, пов'язані з особистістю фотографа, технологічними чинниками та змінами у часі формальних характеристик фотокарток, надається загальна картина історії розвитку фотосправи на Одещині.

У підрозділі **2.1. «Постать фотографа в контексті соціальних перетворень»** аналізуються трансформації комунікативних, ціннісних та ідентифікаційних характеристик людини, яка здійснює фотографічні практики: від мистецтва до ремесла, від елітарного рівня до повсякдення. Розглядаються відносини між професійними фотографами та аматорами, надаються дані про створення фотографічних спільнот, взаємодію із замовниками.

Період функціонування фотографічних практик нами було поділено на три етапи: професійний (традиційний), аматорський (радянський) та сучасний. На першому етапі фотограф це благонадійна з точки зору влади людина з художньою або спеціальною фотографічною освітою, яка має дозвіл на цей вид діяльності. Вона замислюється лише над естетичною цінністю фотографії та займається постановочною зйомкою, будучи лише пасивним спостерігачем події. У XX ст. фотографувати може будь-хто, якщо освоїв фотографічну техніку, а фотограф перетворюється на активного суб'єкта фотопрактик. У XXI ст.: практично кожна людина стала фотографом, тим, хто робить знімок. Оскільки цифрові технології дають змогу побачити фінальний знімок відразу і самостійно перевести його на постійний носій спостерігаємо де-професіоналізацію фотосправи.

Фотографія за своєю природою є технічним мистецтвом, тому цьому аспекту присвячено підрозділ **2.2. «Технологічні трансформації як чинники поширення фотосправи»**. З моменту винаходу й до сьогодення фотоапарати зазнали значних змін з технічного та економічного боку. Спочатку вони були дорогі, недосконалі та масивні, ще до середини ХХ ст. відносились до предметів розкоші. За радянських часів з професійного знаряддя виробництва фотоапарати перетворились на елемент індустрії дозвілля. Для ХХ ст. визначальним став перехід з плівкових (аналогових) фотоапаратів, які не дозволяли відразу дізнатися кінцевий результат зйомки, на цифрові, до переваг яких відносять не тільки можливість зробити фото миттєво, а й оцінити його, видалити невдалий кадр, опублікувати в соцмережах. На сучасному етапі – фотоапарати інтегровані в усі популярні цифрові гаджети: ноутбук, планшет, телефон тощо. У ХХІ ст. майже кожна людина має змогу миттєво робити величезну кількість знімків, не запитуючи на це дозвіл у об'єктів зйомки. Надані відомості стосовно розповсюдженості фотографічних апаратів, які побутували на Одещині серед професіоналів та аматорів.

Підрозділ **2.3. «Еволюція формальних характеристик фотокартки: основні тенденції модифікацій»** описує основні тенденції модифікацій фотокартки як предмета культури з моменту появи перших фотографічних зображень дотепер: від шанобливого ставлення до кожного знімку у другій пол. ХІХ до етапу знецінення у ХХІ ст. Відзначається, що більш ніж за 150 років існування фотографії, під впливом культурних та соціально-економічних трансформаційних процесів змінилися всі загальні характеристики фотозображення: форма, розмір, паспарту, ціна, призначення, статусність, сюжет тощо. Відбувся перехід від одиничних відбитків на срібних пластинах до масового тиражування на фотопапері, на зміну якому прийшли цифрові технології, що дозволяють отримувати мільйони фотографій практично щодня. Сучасні нові форми забезпечують новий формат для візуалізації повсякденного життя: виробництво та безкоштовне нелімітоване розповсюдження світлин у віртуальному просторі. Відбулися певні трансформації з культурою способів зберігання і функціонування фотознімків, уявлень про достовірність фотографії. Попри всі зміни, кожна фотографія передає суб'єктивне відображення уявлень, цінностей та завдань того, хто натискав на кнопку, а питання про майбутнє традиційної форми фотографії залишається відкритим.

Розділ 3. «Відображення культурних сюжетів у звичаях візуалізації населення Одещини: фотографії подій та події фотографування» відображає зміни фотографічного канону та значень, якими він був наповнений в той чи інший історичний період. Було розглянуто різнопланові умови, що впливають на виробництво фотографій: культурні норми та соціальні практики, проаналізовані різнопланові варіації тем та сюжетів, які підлягали обов'язковому або вибірковому фотографуванню.

У підрозділі **3.1. «Приватні та публічні обряди переходу на сімейних світлинах»** було акцентовано увагу на тому, як змінювався фотографічний канон обрядів переходу у приватному та публічному просторі та якими значеннями він був наповнений в той чи інший історичний період. Також були проаналізовані різнопланові варіації тем та сюжетів, які підлягали обов'язковому або вибірковому фотографуванню. З початком ХХ ст. фотографування перетворилось на важливу частину процедури проведення багатьох обрядових дій, а з другої половини ХХ ст. – необхідну. Сформувався певний фотографічний ритуал, для деяких випадків – навіть чіткий канон відображення події (весілля, похорон), робота фотографа стає частиною ритуалу, для неї обов'язково виділяють окремий час. Наприклад, для весільної зйомки відводяться окремі години, позначені у сценарії свята: ранкова фотосесія нареченої, розпис у РАГСі, весільна прогулянка з фотографом. Інший тип зйомки – репортажна, коли фотограф не втручається в процес здійснення обряду, а лише фіксує окремі події в його середині. Світлини, які відображають перебіг або сам факт здійснення ритуалу, набули статусу офіційного публічного документального, візуального свідчення та можуть вважатися унікальними джерелами як для вивчення історичного процесу загалом, так і для його різноманітних аспектів. Крім того, що фотографування відбувається під час обряду, воно може проходити до нього, після нього та навіть замість нього, адже головна мета – зафіксувати наслідок переходу. Наприклад, обов'язковим є парний весільний портрет молодят. Його могли зробити до або під час весілля, а іноді й після. Стикалися зі світлинами, зробленими через кілька років після весілля.

Сільський та міський простір не завжди мали однаковий фотографічний канон, що було пов'язано з різними чинниками: доступністю та поширенню фотопрактик у різні періоди, правилами та заборонами, існуючими в певних етнічних культурах

У підрозділі **3.2. «Повсякдення в ракурсі професійної та вернакулярної фотографії»** аналізуються об'єкти та практики фотографування у повсякденному житті та на відпочинку силами аматорів та професіоналів. Зацікавлення антропологів та культурологів до особистих історій крізь призму сімейних фотоархівів, що відображають звички, побут та життя звичайних людей, призвело до появи терміну вернакулярна фотографія – знімки, зроблені людьми без професійної фотографічної освіти, фінансової вигоди для особистого використання. З другої половини ХХ ст. відбувається значна зміна у трансляванні сімейного відпочинку. Туристичні сімейні знімки стають засобом присвоєння певної реальності. Події, які мали негативне забарвлення, взагалі не було прийнято фотографувати: сварки, бійки, аварії, смерть. З обережністю фотографували оголену натуру, украй рідко трапляються фотографії хворих або покалічених.

Підрозділ **3.3. «Етнокультурна виразність фотографічних практик»** розглядає мультикультурну варіативність етнічних проявів на сімейних світлинах.

Для культури населення Одещини однією з регіонально-локальних особливостей є тривале збереження традиційних норм і практик серед певних етнокультурних груп. Наприклад, весільні традиції, закарбовані на світлинах, характерні для болгар півночі області невідомі болгарам Бессарабської частини. Зрозуміло, що внаслідок процесів модернізації та крос-культурних контактів, з часом трансформація відбувалась і у ХХІ ст. спостерігаємо побутування двох обрядових комплексів – сучасного та традиційного, чії практики у метамодерному просторі підлягають взаємодоповненню.

Підрозділ **3. 4. «Ритуально-знакові аспекти створення фотокарток»** присвячений процесу фотографування, який за своїми ознаками цілком потрапляє під антропологічне визначення ритуалу. На початку ХХ ст. стає популярним звичай періодичних сімейних відвідувань фотографа цілими сім'ями для створення родинних портретів. Розглянуто фактори, які впливали на підготовку та результат зйомки. Серед них певні коди, прочитання яких є необхідною умовою передавання та розуміння інформації. Для демонстрування статусу розповсюдженою практикою була позака «парадного одягу». Про соціальне становище свідчив обраний фон. Ще один фактор – призначення фото, яку саме сферу життя воно має відображати: суспільну, професійну чи сімейну. Якщо це остання, жінки позиціонували себе як дружини й матері, тому вони часто фотографувалися із дітьми на руках, у колі дітей, разом із чоловіком.

Розділ 4. «Структурно-функціональний аналіз побутування фотографій у культурах мешканців Одеси та області» дослідженні етапи трансформації використання та споживання фотографічних зображень у сільському та міському просторі, простежені зміни у сюжетності та локусах розміщення фотообразів, розглянуті практики, пов'язані з використанням аматорської фотографії.

У підрозділі **4. 1. «Семантичне значення використання фотозображень в інтер'єрах житла»** проаналізовано трансформацію традицій використання та функціонування світлин у житлах населення Одещини впродовж 150 років як виразного компонента народного побуту. Розглянуто чинники, які впливали на цей процес: умови життя, соціально-класове середовище, етнографічно-територіальні особливості. У сучасній одеській міській культурі сімейна фотографія практично не представлена в інтер'єрі. А в селі вже з середини ХХ ст. під впливом міської культури, починає відігравати провідну роль у створенні символіки домашнього затишку, та й досі функціонує як культовий предмет, поряд із фамільними іконами. Виокремлено та розглянуто функції фотографії в інтер'єрі. Дослідження співвідношення практичних та символічних функцій фотокарток в діахронії дозволяє стверджувати, що світлини у просторовому середовищі житла виконують не тільки функцію наочного підтвердження (іконічний рівень), але й володіють різними символічними значеннями. Розглянуті поліетнічні масиви фотографій відтворюють локальні моделі даного феномену у сучасному житловому просторі.

У підрозділі **4. 2. «Функціональні властивості приватних фотоальбомів»** розглянуті сімейні фотоальбоми у двох площинах: як артефакти, створені в контексті певної культури і функціонуючі в її середині та як цілісний текст, що вимагає специфічного тлумачення. До особливостей фотоальбомів відносяться специфічна візуально-вербальна система передачі соціальної інформації та селективність, оскільки вони завжди зазнають певної родинної цензури та конструювання наративу. Про цей факт свідчать розрізані навпіл після розлучення спільні фото, замальовані обличчя, намальовані хрести над зображеннями померлих членів сім'ї. Сімейні альбоми володіють незаперечним інформаційним потенціалом для реконструкції історії повсякденності, різних подій і явищ кінця XIX – XX ст. як в епохальному, так і локальному, приватному вимірі. Вони можуть виступати джерелом для аналізу питань ієрархії в сім'ї (чоловіки сидять, жінки стоять чи навпаки), свідчень про життя членів сім'ї «по горизонталі» – в сучасності та «по вертикалі» – в минулому. Для етнологів сімейні фотоальбоми виконують допоміжну функцію при структурованому опитуванні й антропологічному інтерв'юванні.

У підрозділі **4. 3. «Використання фотографій у релігійних практиках»** досліджено як аматорське фотофіксування релігійних практик та їх певних елементів, учасників, атрибутів, так і використання фотозображень у проведенні таких практик. Окремо розглянуто світлини в якості інструменту для сакралізації простору (публічного та приватного). На регіональному прикладі в середовищі альтернативної релігійності – громади прихильників інокентіївської течії у Подільському районі – досліджено використання фотовідбитків як священних об'єктів. Аналогічні явища були виявлені серед носіїв ортодоксального православ'я, а також серед старообрядців. У їхніх іконостасах обов'язково присутні фотографії церковних святинь, місць паломництва, ієреїв або архієреїв. Католики практикували створення портретів, після обряду конфірмації. Для людини другої половини XX – початку XXI ст. такі світлини виступають своєрідними маркерами не тільки пам'яті, але і ритуальних практик. Показово, що в умовах неканонічних вірувань кустарні та аматорські фотографії виявляються більш затребуваними, виконуючи роль закодованого переказу, об'єктів поклоніння, предметів тлумачень і полеміки.

Підрозділ **4. 4. «Тенденції демонстрації візуальних образів у віртуальному просторі»** присвячено модерним тенденціям для збереження та демонстрації фотографій у цифровому вигляді. Створення інтернет-мережі, як масового комунікативного простору з каналами прямого і зворотного зв'язку призвело до формування нового культурного світосприйняття візуальних образів. Перехід від аналогової фотографії до цифрової спричинив глибинні зміни як соціальних практик фотографування, так і способів сприйняття світу, організації пам'яті та передачі досвіду людиною. Віртуальний простір перетворився не тільки на модерну універсальну форму комунікації, зокрема за допомогою світлин, а й на додатковий носій для їх збереження. Він дозволяє сучасній людині структурувати

власний візуальний досвід. Використання смартфонів, швидкість і зручність, з якою вони дозволяють викладати зображення в публічний віртуальний простір, призвело до того, що функції сімейного альбому сьогодні майже повністю передані віртуальному простору.

У **«Висновках»** узагальнено результати проведеного дослідження.

Можемо констатувати продуктивність початкової гіпотези про необхідність контекстуального підходу. Він знайшов своє втілення у метафоричному вислові – «фотографії в культурах, культури у фотографіях»: основний акцент зміщувався на властивості фотокартки як культурного коду для носіїв різних соціокультурних середовищ (діахронних та синхронних). З одного боку, вона відображає істотний діапазон особистих і групових уподобань про те, «що» та «як» можна знімати, «що треба робити» з отриманим зображенням тощо. З іншого – формує зміст того, чим є особистість, культура, подія загалом.

Надамо підсумки згідно з поставленими завданнями:

1. Аналіз літератури вказав на відсутність у вітчизняній та зарубіжній історіографії комплексного дослідження у якому науково усвідомлено та розкрито усі аспекти побутування фотографії у контексті суспільно-історичних процесів на базі українських матеріалів. Завдяки численним виданням другої половини XIX та всього XX ст. досить ґрунтовно можна відтворити історію фотографії за окремими національними вимірами, а також конкретними центрами фотовиробництва. Протягом 1960 – 1980-х рр. відбувся своєрідний «антропологічний переворот» у вивченні фотографії. Від соціологів до етнологів, адепти такого підходу намагалися прослідкувати специфічний варіант сучасної діяльності людини як культурну практику, характеризуючи її з хрестоматійних етнографічних позицій. Зокрема, чимало зроблено в аналізі соціальних параметрів, а також семіотичних властивостей.

2. Спираючись на історіографічний досвід, ми розробили власну методику збору та обробки польового матеріалу з історії функціонування фотографії як специфічної соціальної практики та своєрідного культурного компоненту серед населення західної частини Півдня України. Використання класичного етнографічного прийому (соціокультурної антропології) передбачало застосування його традиційної методики – опитування за допомогою розробленого нами запитальника. Спеціальне анкетування було проведене в середовищі фотографів, мешканців Одеси й Одеської області, відбувалися збір і фіксація професійних та аматорських фотографій із приватних зібрань останніх.

3. Виявленні археографічним шляхом свідчення про зародження та розвиток фотосправи на Одещині ефективно працюють у питаннях реконструкції цього сюжету минувшини регіону. Вони сприяли встановленню емпіричних даних про існування окремих фотомайстерень, напрямків їхньої діяльності та надали можливості встановити особливості переходу від фотомистецтва до ремісництва, функціонування жанрів та композицій фотографії, поширення їх до різних прошарків суспільства тощо. Музейні зібрання фотознімків, матеріали

періодичних видань, а також краєзнавчих нарисів сприяли вивченню міських та локальних звичаїв фотографування.

4. Зібраний та опрацьований матеріал дозволив комплексно відтворити загальні характеристики історико-антропологічного феномену фотографії з моменту його появи до сьогодення, проаналізувати етнорегіональні особливості фотографічних практик у середовищі поліетнічного населення Одещини, вказати на загальні та специфічні риси. Зокрема, у функціонуванні фотографії ми виділяємо три етапи: професійний (традиційний), аматорський (радянський) та сучасний. Для першого періоду, який починається з другої половини XIX ст. та закінчується у 20-х рр. XX ст., характерна елітарність фотографічних практик. Світлини замовляли не лише як альтернативу живописним портретам, а й для підтримання статусу. Наступний період, аматорський, з 20-х до 90-х рр. XX ст. (умовно радянський) характеризується демократизацією фотографічної справи. Останній період починається з кінця XX ст. і передбачає співіснування модерних (цифрових) та традиційних (аналогових) форм фотозображень.

5. Дуже вдалим виявився регіон – Одещина, яка відзначається своєрідною строкатістю населення в етнокультурному, соціальному, територіальному та конфесійному плані та наявністю урбаністичного центру (Одеса), який є потужним осередком модернізації культур. Саме фактор поліетнічності обумовив вибір цього краю об'єктом для дослідження варіативності фотопрактик серед різних груп населення. Аналіз мультикультурної варіативності етнічних проявів на сімейних світлинах показав, що фотографії з сімейних альбомів дають змогу отримати відомості про ступінь збереження традицій у певні періоди. Фотографія не це не тільки документ, що фіксує подію (набуття нового статусу) і джерело для вивчення обрядів переходу, а й складова частина сучасних обрядових практик.

6. Фотографії з сімейних альбомів мешканців Одещини, зібрані нами дозволяють їх використовувати для вивчення мікросоціальних середовищ різних етнічних культур українців, росіян-старообрядців, греків, поляків, болгар, гагаузів, молдаван тощо, які проживали/-ють у сільській місцевості та в містах. Їхній аналіз показав, що вивчення таких фотографій без врахування контексту не дозволяє визначити етнічну приналежність зображених суб'єктів, оскільки вона на них проглядається дуже складно, найчастіше через різноманітні «культурні коди». Певна кількість сімейних фотоальбомів з одного населеного пункту (30 – 40) за своєю інформативністю є унікальним багатограним джерелом для вивчення мікроісторії (родинної історії), локальної антропології, побутової реконструкції.

7. Сприймаючи варіативність культур на рівні конкретних хронологічних і соціальних моделей, ми проаналізували значення створення та функціонування фотообразів. Окремо було розглянуто питання використання світлин в інтер'єрах житла, приватних альбомах, релігійних практиках, окреслені тенденції сучасних фотопрактик і демонстрації візуальних образів у системі конструюванні соціальної ідентичності. Нами була простежена чітка різниця соціальних функцій фотографії, які відрізняють різні епохи. Якщо функція перших – полягала у

фіксації моменту, збереженні пам'яті (перш за все родинної) та у відображенні епохи і людини в ній, то після цифрової революції сучасні світлини є відображенням повсякденності у соціальних відносинах та комунікаціях. Упровадження цифрових засобів комунікації у повсякденність призвело до того, що функції сімейного альбому сьогодні майже повністю передані віртуальному простору, акценти змістилися з карбування значних подій сімейного життя в область індивідуальних практик. Відносна простота маніпулювання з фотографічним зображенням, можливість комп'ютерного моделювання обумовили сучасне становище, коли фотографія втратила єдиного автора, перетворившись на колективну творчість. Було акцентовано увагу на зміні функцій фотографії в соціодинаміці сучасних відносин.

Загалом спроба розглянути варіативність функціонування фотографії на прикладі поліетнічного регіону довела продуктивність цього дослідницького напрямку. Моделі, зафіксовані на території Одещини, відобразили як традиції окремих етнокультурних груп, так і загальні практики фотографування за весь період існування фотографії. Виявлені оригінальні та створені нові корпуси етнографічних джерел значно розширяють джерельну базу історично-етнологічних досліджень Півдня України.

Особливо важливими для нас були спостереження над явищем у компаративній перспективі, серед різних населених пунктів, в окремих етнокультурних, конфесійних і територіальних групах. Саме такий підхід дозволив розв'язати поставлені завдання та досягнути заявленої мети: відтворити загальні характеристики історико-антропологічного феномену фотографії з моменту його появи до сьогодення та виявити етнорегіональні особливості фотографічних практик (створення та побутування) в конкретній варіативності різних середовищ Одещини.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях:

1. Дмитрюк В. В. Весільна фотографія як етнографічне джерело: на прикладі сімейних фотоальбомів мешканців Одеської області . *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* 2014. № 1119, вип. 18. С. 79–86.
2. Дмитрюк В. В. Трансформація на сватбената обредност у българите от Катаржино (Червонознаменка) по примера на семейните фотографи. *Българска етнология.* София: Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН, 2014. Год. XL. Кн. 2. С. 215–228.
3. Дмитрюк В. В. Фотофольклорні аспекти модерних обрядів переходу: від приватних до публічних практик на матеріалах Одещини. *Народознавчі зошити.* 2019. Вип. 5. С. 1274–1285.

4. Дмитрюк В. Функціонування фотопрактик у інтер'єрних контекстах Одещини: компаративні перспективи село/місто. *Народознавчі зошити*. 2019. Вип. 6. С. 1424–1435.

5. Дмитрюк В., Прігарін О. Етно/Фотографія в антропологічних перспективах: про методи опрацювання приватних зібрань. *Народознавчі зошити*. 2015. Вип. 6. С. 1420–1424. (Особисто автору належить 75 %)

6. Дмитрюк В. В., Пригарин А. А. Сакральность в профанном интерьере: бытование фотографий в среде иннокентьевцев. *Традиционная культура*. Москва: Государственный российский дом народного творчества имени В.Д. Поленова, 2019. Т. 20. № 2. С. 98–112. doi: 10.26158/ТК.2019.20.2.008 (Особисто автору належить 70 %)

7. Дмитрюк В. В., Пригарин А. А. Фотографии в сакральном пространстве дома: материалы православных-иннокентьевцев. *Revista de Etnologie și Culturologie / Журнал этнологии и культурологии*. Chișinău: Academia de Științe a Moldovei, 2015. Vol. XVIII. С. 21–29. (Особисто автору належить 70 %)

Публікації, що додатково відображають результати дослідження:

8. Дмитрюк В. В. Фотографія як явище в етнічних культурах: огляд історіографічних підходів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Історія. Філософія. Політологія*. Одеса, 2012. Вип. 4. С. 36–40.

9. Дмитрюк В. В. Семейный фотоальбом современного одесита. *Фронтири міста: історико-культурологічний альманах*. Дніпропетровськ: Герда, 2015. Вип. 4. С. 149–162.

10. Дмитрюк В. В. Фотография как образ современного города: практики горожан и туристов (на материалах города Одесса). *Человек в истории и культуре. Мемориальный сборник научных работ в память лауреата Государственной премии Украины, академика РАЕН, профессора, доктора исторических наук, Владимира Никифоровича Станко*. Одесса: Ирбис, 2017. С. 466–473.

11. Дмитрюк В. В. Одеситы и фотография: практики визуализации. *Этнология Одессы в исторической и современной перспективах*. Одесса: Ирбис, 2017. С. 305–331.

12. Дмитрюк В. В., Пригарин А. А. Бессарабские семейные альбомы как архивы памяти: методика обработки. *Сборник статей к Международной научно-практической конференции «Наука, образование, культура», посвященной 27-ой годовщине Комратского государственного университета*. Комрат, 2018. Т. 2. С. 315–318. (Особисто автору належить 50 %)

13. Дмитрюк В. В. Візуальні образи одеситів: актуалізація досвіду комплексного дослідження. *Археологія, етнологія та охорона культурної спадщини Південно-Східної Європи*: [збірка наукових робіт, присвячена 25-річчю кафедри археології та етнології України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова]. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. С. 253–261.

АНОТАЦІЯ

Дмитрюк В. В. Історико-антропологічна варіативність функціонування фотографії у культурах Одещини. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.05 – етнологія. – Інститут українознавства ім. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України. – Львів, 2019.

У дисертації комплексно й усебічно досліджено фотографічні практики як специфічний різновид людської діяльності, еволюція цього історико-культурного явища у стадіальних та синхронних вимірах та регіональні особливості мультикультурної варіативності фотографічних практик у різних середовищах Одещини.

На основі професійних та аматорських фотографій з приватних зібрань населення краю, інтерв'ю з власниками фотоальбомів й фотографами, розширено гносеологічні кордони та уявлення про евристичний потенціал фотокарток аматорського походження, їх значення для відтворення історичних та культурологічних реалій.

Аналіз джерельної бази дозволив виокремити та систематизувати відомості про ступінь збереження традицій у мікросоціальних середовищах різних етнічних культур Одещини: українців, росіян-старообрядців, греків, поляків, болгар, гагаузів, молдаван тощо, що проживали/-ють у сільській місцевості та в містах.

Ключові слова: фотографія, аматорська фотографія, сімейний фотоальбом, етнокультурна варіативність, польові методи фіксації, соціокультурна антропологія, візуальні джерела.

АННОТАЦИЯ

Дмитрюк В. В. Историко-антропологическая вариативность функционирования фотографии в культурах Одесчины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.05 – этнология. Институт украиноведения им. И. Крип'якевича НАН Украины, Институт народоведения НАН Украины. – Львов, 2019.

В диссертации комплексно и всесторонне исследованы фотографические практики как специфический вид человеческой деятельности, эволюция этого историко-культурного явления в стадийных и синхронных измерениях и этнорегиональные особенности фотографических практик (создание и бытование) в конкретной вариативности различных сообществ Одесчины.

На основе профессиональных и любительских фотографий из частных собраний населения края, интервью с собственниками фотоальбомов и фотографами, расширены гносеологические границы, представления об эвристическом потенциале фотографий любительского происхождения, их значение для воссоздания исторических и культурологических реалий.

Анализ источниковой базы позволил выделить и систематизировать сведения о степени сохранения традиций в микросоциальных средах различных этнических культур Одесщины: украинцев, русских-старообрядцев, греков, поляков, болгар, гагаузов, молдаван и т. д., проживавших/ющих в сельской местности и в городах.

Ключевые слова: фотография, любительская фотография, семейный фотоальбом, этнокультурная вариативность, полевые методы фиксации, социокультурная антропология, визуальные источники.

SUMMARY

Dmitryuk V. V. Historical and anthropological variability of the functioning of photography in the cultures of Odessa region. – Submitted as a Manuscript.

Thesis is for the Candidate degree of Historical Sciences (Doctor of Philosophy Phd) in speciality 07.00.05 «Ethnology». – Ivan Krypiakevyh Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine . – Lviv, 2019.

The dissertation comprehensively investigated photographic practices as a specific type of human activity, the evolution of this historical and cultural phenomenon in staged and synchronous dimensions, the ethnoregional features of photographic practices (creation and existence) in the specific variability of various communities in Odessa region. On the basis of professional and amateur photographs, private collections of the population of Odessa region, the epistemological boundaries are expanded, ideas about the heuristic potential of photographs of amateur origin and their significance for the reconstruction of historical and cultural realities are expanded.

The chronological framework of the study is the end of the XIX - the beginning of the XXI century. (the beginning of the mass distribution of photography and the replacement of analog (printed) photographs with digital). Territorial borders - the territory of the Odessa region of Ukraine in its modern administrative borders.

The use of comparative historical analysis has helped to carry out specific reconstructions of the emergence, spread, and existence of photopractices. They were conducted through synchronous and diachronous comparative perspectives, characterizing various variability contents. Thanks to typological tools, we were able to propose and justify a chronological classification, highlighting three stages in the functioning of photography: professional (traditional), amateur (Soviet) and modern. The first begins in the second half of the 19th century. and ends in the 20s. XX century., It is characterized by the elitism of photographic practices. The amateur period, from the 20s to the 90s. XX century characterized by the democratization of photographic business. The last period begins at the end of the twentieth century. and involves the coexistence of modern (digital) and traditional (analog) forms of photo images. The use of structural and functional analysis contributed to the productive consideration of photographic meanings and signs, the establishment of communicative, social, ritual and other functions of photographs. Applied research techniques are inherent in modern sociocultural anthropology.

An analysis of the literature pointed to the lack of a comprehensive study in domestic and foreign historiography examining aspects of the existence of photography in the context of socio-historical processes based on Ukrainian materials. Based on historiographic experience, we developed our own methodology for collecting and processing field material on the history of the functioning of photography as a specific social practice and a kind of cultural component among the population of the western part of southern Ukraine. The chosen approach was comprehensively applied both in ethnocultural variation (synchronism) and in chronological sequence from the occurrence of the phenomenon to its “end” (the transition from analog to digital photography). The use of classical ethnographic technique (sociocultural anthropology) provided for the application of its traditional methodology - a survey using the questionnaire we developed. A special survey was conducted among photographers, residents of Odessa and Odessa region. Also, collection and fixing of professional and amateur photographs from private collections of the population of Odessa region took place.

Information discovered by archaeography on the origin and development of photographic work in the Odessa region effectively works in the reconstruction of this plot of the past region. The photos from family albums of residents of the Odessa region that we have collected allow us to use them to study the microsocial environments of various ethnic cultures of Ukrainian, Russian Old Believers, Greeks, Poles, Bulgarians, Gagauz, Moldavians, etc., who constantly resides in rural areas and cities. Their analysis showed that studying such photographs without taking into account the context does not allow us to determine the ethnicity of the depicted subjects; it is most often viewed through various “cultural codes”. A certain number of family photo albums from one locality (30 - 40) in terms of information content is a unique multifaceted source for studying microhistory (family history), local anthropology, household reconstruction and the like.

An attempt to consider the variability of the functioning of photography on the example of a multi-ethnic region has proved the productivity of this research area. Models recorded in the Odessa region reflected both the traditions of individual ethnocultural groups and the general practice of photographing over the entire period of photography. The discovered original and created new cases of ethnographic sources will significantly expand the base of the source study base of historical and ethnological studies of the South of Ukraine.